

Даниленко Л. І., Русанівський В. М. та ін.

УКРАЇНСЬКЕ МОВОЗНАВСТВО У ЗАХІДНИХ І ПІВДЕННИХ СЛОВ'ЯН / Відп. ред. В. М. Русанівський

К. : Видавн. Дім Дмитра Бураго, 2005.— 180 с.

З відомих причин українську мову в підрадянські часи знали у світі недостатньо. На жаль, ця ситуація значною мірою зберігається й зараз. Разом з тим у сусідніх країнах — Польщі, Чехії, Словаччині, державах колишньої Югославії — українська мова відома значно краще. Тут вона є об'єктом практичного вивчення та наукового опрацювання.

Проте, на жаль, до останнього часу в Україні не було спеціальної праці, яка б висвітлювала розвиток українського мовознавства в західних і південних слов'ян, підсумовувала б зроблене й ставила перед лінгвістами нові завдання. Рецензована книжка певною мірою заповнює цю прогалину.

Монографія складається із вступної статті та чотирьох розділів: «Дослідження української мови в Польщі» (автор В. М. Русанівський), «Дослідження української мови в Чехії» (Л. І. Даниленко), «Дослідження української мови в Словаччині» (В. С. Федонюк), «Дослідження української мови в державах колишньої Югославії» (В. В. Чумак). Бібліографія містить 203 джерела.

Як відзначають самі автори, завдання рецензованої книжки полягає в тому, щоб висвітлити результати розвитку українського мовознавства у західних і південних слов'ян (с. 3). Забігаючи наперед, зазначимо, що з поставленим завданням авторський колектив успішно впорався.

У монографії справедливо відзначається, що з різних причин найбільшу увагу до вивчення структури та функціонування української мови виявляють польські лінгвісти; вказується на глибокі корені україністики в чеській філології та на головні напрями її розвитку в Словаччині. Разом з тим наголошується на тих змінах, що сталися в державах колишньої Югославії (Сербії і Чорногорії, Хорватії, Словенії, Македонії), в яких після встановлення дипломатичних відносин активізувалися українсько-сербські, укра-

їнсько-хорватські, українсько-словенські, українсько-македонські зв'язки.

Одне з найважчих завдань випало на долю В. М. Русанівського — автора найбільшого та найцікавішого розділу, присвяченого проблемам дослідження української мови в Польщі. Як відомо, україністика там розвивається з середини XIX ст. і відзначається багатством напрямів.

Доцільним є обґрунтування інтересу до української мови в Польщі (с. 7). В. М. Русанівський пише про зародження українського мовознавства в цій країні, докладно аналізує численні праці польських лінгвістів, висвітлює концептуальні питання. Окремо вчений зупиняється на актуальних і сьогодні твердженнях лінгвістів минулого, зокрема Й. Лозинського, щодо походження української мови: на Русі була книжна мова (старослов'янська, або церковнослов'янська) і народна, що виявляла себе в масі споріднених діалектів (с. 7). Водночас В. М. Русанівський постійно акцентує увагу на українсько-польських і польсько-українських зв'язках; зокрема, йдеться про українсько-польські і польсько-українські запозичення, яким приділив увагу у своїй праці «Wschodniosłowiańskie zapożyczenia leksykalnie w polszczyźnie XVII wieku» (Łódź, 1992) Г. Піттер (с. 13–15).

В. М. Русанівський показує принципову новизну низки тверджень мовознавців минулого, що зберігають свою значущість для сучасної лінгвістики, розкриває протиріччя аналізованих концепцій (с. 9, 10, 16, 18 та ін.).

Традиційно актуальним напрямом у польській лінгвістиці є ономастичні дослідження; ряд праць, як справедливо відзначає автор розділу, створених на україномовному матеріалі, вдало доповнює відповідні дослідження українських ономастів. В. М. Русанівський відзначає цілий ряд позитивних рис і досягнень польської лінгвістичної географії в дослідженні діалектів на польсько-східно-

слов'янському пограниччі. Дослідник не оминає увагою і внесок у польську україністику українських учених, які з тих чи інших причин опинилися по той бік кордону; зокрема, детально охарактеризовано праці Івана Огієнка (с. 49–54). Принагідно зауважимо, що чи не вперше в україністиці значну увагу приділено аналізу збірників наукових статей (с. 21–24, 27–29, 71–84).

При висвітленні розвитку українського мовознавства в Польщі аналізовані праці згруповано відповідно до напрямів дослідження (ономастика, діалектологія і т. д.) та подано згідно з хронологією їх виходу. На нашу думку, така систематизація матеріалу мала б бути послідовнішою. Це дозволило б уникнути деяких повторів. Так, до праці Я. Розвадовського «*Studia nad nazwami wód słowiańskich*» (Kraków, 1948) автор розділу звертається двічі — на с. 54–55 і на с. 58–59, причому матеріал частково дублюється.

Обгрунтованими є висновки до розділу: польські мовознавці (і українці в Польщі в 20–30-і рр. XX ст. і з певною перервою пізніше) виявляють великий інтерес до функціонування української мови в польському середовищі, до впливу її на польську мову, особливо в художній літературі, до українських писемних пам'яток, що засвідчують факти польської історії та взаємодію наших мов у минулому (с. 86).

Другий розділ містить детальний аналіз основних тенденцій розвитку україністики в Чехії від моменту зародження інтересу до української мови в чеському мовознавстві до наших днів. Л. І. Даниленко глибоко аналізує лінгвістичну спадщину Й. Добровського. Учні Й. Добровського — П. Й. Шафарик, Ф. Л. Челаковский, К. Я. Ербен — вивчають український фольклорний матеріал, використовують його в етимологічних дослідженнях (с. 94–96). Значну увагу автор розділу приділяє працям Й. Коллара та Я. Гебауера (с. 97–98). Одним із пріоритетних напрямів у дослідженні української мови в Чехії стало вивчення особливостей українських діалектів Східної Словаччини. Велика заслуга тут належить українським лінгвістам І. Зілинському та І. Панькевичу (с. 100). Л. І. Даниленко виділяє напрями й етапи дослідження українських діалектів у чеському мовознавстві, робота над вивченням яких триває й сьогодні (с. 101–103).

Слід зазначити, що серед комплексу проблем чеської лінгвістики розглядаються й контрастивні україністичні дослідження, які й зараз є одними з найактуальніших у славістиці.

Як справедливо відзначає Л. І. Даниленко, визначним лексикографічним досягненням чеських україністів другої половини XX ст. став перший в історії чеської славі-

тики двотомний Українсько-чеський словник, який задовольняє запити не тільки чеського читача щодо розуміння україномовних текстів, пізнання лексичного складу української мови, граматичної будови, а й українських дослідників на теренах України (с. 104–105).

У третьому розділі В. Є. Федонюк окреслила причини недостатньої уваги до словацької україністики та проаналізувала чинники, що спонукають до ретельного аналізу стану розвитку українського мовознавства у Словаччині. Детальний аналіз праць словацької україністики дав їй змогу констатувати, що провідним лінгвістичним напрямом україністики на тривалий час стала діалектологія, яка характеризується різноманітною спрямованістю: фонетика, лексика, морфологія, синтаксис. Глибоко й стисло проаналізовано найпомітніші праці цього напрямку, досить детально розглянуто різні типи карт (с. 112–134). Автор розділу відзначає, що в 70-і рр. XX ст. починає розвиватися й українська ономастика (с. 134–137).

Належне місце знайшло висвітлення актуальних питань вивчення історії української мови у Східній Словаччині (с. 138). В. Є. Федонюк детально зупиняється на аналізі монографії Миколи Штеця «Українська мова в Словаччині (соціолінгвістичне та інтерлінгвістичне дослідження)», що являє собою «першу і досить успішну спробу комплексного (з урахуванням соціолінгвістичних та інтерлінгвістичних факторів) дослідження сучасного етапу і перспектив розвитку мови української меншини» (с. 141).

Як зазначається в четвертому розділі, «питання вивчення української мови в державах колишньої (до 90-х років XX ст.) Югославії на сьогодні залишається одним з найменш досліджених у славістичній науці» (с. 147), хоча після здобуття Україною незалежності ставлення до української мови як державної з боку урядових кіл держав колишньої Югославії істотно змінилося, і це певним чином стимулювало практичне вивчення й наукове опрацювання української мови в Сербії і Чорногорії, Хорватії, Словенії, Македонії.

Спираючись на праці Властимира Ерчица та Богдана Терзича, В. В. Чулак глибоко й усебічно розкриває перспективи розвитку сербської україністики. Автор розділу акцентує увагу на найактуальніших питаннях, які потребують вирішення. Аналізуючи пропозиції сербських мовознавців, у тому числі й щодо підвищення інтересу до типологічних (контрастивних) досліджень, В. В. Чулак висловлює низку конструктивних міркувань (с. 150–151), зокрема щодо активізації співпраці українських лінгвістів з мовознавцями держав колишньої Югославії. Менше

уваги в розділі приділено словенській і македонській україністиці.

Слід відзначити, що всі розділи характеризуються залученням найновішої та надзвичайно багатої інформації; матеріал викладається дохідливо, після кожного розділу зроблено ґрунтовні висновки.

Даючи високу оцінку монографії, висловимо окремі побажання, що можуть стати корисними авторам при перевиданні книги (яке, безперечно, необхідне). На нашу думку, аналітичний бік праці у другому виданні міг би бути підсиленим. Матеріал дає таку можливість. У друге видання книги доцільно

було б включити розділ про дослідження української мови в Болгарії.

У цілому треба констатувати, що в українському мовознавстві з'явилася цікава праця, в якій ґрунтовно викладено основні відомості з розвитку українського мовознавства в Польщі, Чехії, Словаччині, в державах колишньої Югославії та намічено перспективи подальших досліджень української мови в цих країнах.

В. ГЛУЩЕНКО, Л. СЕГІН
(Слов'янськ)

Stěpanova L.

ČESKÁ A RUSKÁ FRAZELOGIE. DIACHRONNÍ ASPEKTY

Olomouc, 2004. — 297 s.

З часу виникнення фразеології як самостійної наукової дисципліни випущено чимало монографій і сотні статей. Переважно всі вони були присвячені структурно-граматичним, семантичним і функціональним властивостям фразеологічних одиниць. Досліджень на рівні діяхронії, на жаль, бракує. Причина, очевидно, полягає в тому, що діяхронічні аспекти вимагають від авторів високого рівня ерудиції в суміжних наукових галузях — культурології, фольклористиці, міфології, історії, філософії, релігієзнавстві. До таких праць належить монографія Л. Степанової «Чеська і російська фразеологія. Діахронічні аспекти», яка суттєво заповнює лакуну діяхронічних досліджень слов'янської фразеології. Авторка поставила собі за мету дослідити походження чеських і російських фразеологізмів та ступінь національної самобутності чи універсальності усталених зворотів.

Монографія складається зі вступу, п'яти розділів, висновків, списку умовних скорочень, списку джерел і використаної літератури, покажчика фразеологічних одиниць чеської, російської та інших мов, залучених до аналізу. У вступі аргументується актуальність дослідження, визначаються термінологічний апарат і джерельна база. Дослідниця наголошує, що вихідним матеріалом слугують чеські фразеологічні одиниці. Російські фразеологізми залучаються принагідно з метою повнішої ілюстрації певних тенденцій розвитку чеської фразеології.

У першому розділі «Питомо чеські й російські фразеологізми» розглядаються вира-

зи, пов'язані з екстралінгвістичними реаліями (з національною історією, фольклором і літературою) та інтралінгвістичними чинниками (з реальними і каламбурними власними іменами). Л. Степанова не лише наводить приклади усталених виразів із компонентами-реаліями в обох мовах, а й лінгвокраїнознавчі коментарі й синонімічні ряди, пор. *dopadnout jak sedláci u Chlumce/ jako Rus u Slavkova/ jako Kec u Jankova*. Щоправда, мотивація фразеологічного значення подається не завжди. Деякі вирази, що походять з чеських легенд і казок, авторка лише наводить, уникаючи їх етимологічного тлумачення (с. 18–19).

Доволі всебічно аналізує Л. Степанова групу фразеологізмів із власним іменем. У чеській фразеології образну основу формували «шляхетні» й «простолюдні» імена, у російській — «міські» та «сільські». А об'єднувала їх типова риса — вони слугували ознакою соціального статусу людини і як фразеологічні компоненти майже завжди мали негативну конотацію. Навпаки, особливість полягала в тому, що в чеській мові, на відміну від російської, велику групу фразеологізмів утворюють одиниці каламбурного характеру. В їх основі — як реальні власні імена, так і в переважній більшості вигадані, мотивуюча основа яких пов'язана з апелюванням, пор.: *posedl ho Mařik* «марнотратний», *nebýt z Dárkova* «скупий», *poslat do Hořic* «запалити» і под. Гра слів з іноземними топонімами як компонентами фразеологізмів полягає не в народній етимології цих назв